

român, sub președinția lui Ion Iliescu, a Raportului Comisiei Wiesel, care mentează și condamnă contribuția României la Holocaust, se va pune simbolic, dominației necritice a moștenirii culturale interbelice. Ceea ce nu va indica unele figuri care descind din interbelic (uneori și din spițe boierești autoh) să continue să beneficieze de valoarea adăugată a acestei apartenențe – Djuvara, Alexandru Paleologu, Constantin Bălăceanu-Stolnici ș.a. Cu atât mult cu cât aceștia vehiculează nemijlocit valori intelectuale cu totul perin. Lucrarea lui Djuvara *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor* (1999; susținută inițial ca teză de doctorat la Sorbona, în 1972, sub ducerea lui Raymond Aron, și publicată în 1975 cu titlul *Civilisations et historiques. Essai d'étude comparée des civilisations*) oferă o încercare de zofie speculativă a istoriei care descinde tocmai din Oswald Spengler. Dju vorbește, ca un proaspăt ucenic al lui Bergson la început de secol XX, de „gia creatoare” care „se deplasează de la un popor la altul”, de „elanul vital” de „mari elanuri sufletești” care mișcă popoarele pe deasupra condițiilor economice. Când redactează *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, Djuvara scrie o istorie a Marilor Nume și a factorului aristocratic, ignorând orice fa social sau reprezentare a claselor dominate – apelează din nou la conceptul suflet și la alegorii adversative între bine și rău :

Moștenirea cea mai tragică [a regimul comunist] constă în faptul că acea jumătate de secol ne-a stricat sufletul. [...] un asemenea regim nu putea să nu lase urme profunde în mentalități și comportamente. Ele sunt astăzi piedica majoră în înțelegerea noastră într-o lume nouă. Răul mi se pare atât de adânc și de generalizat încât nu știu dacă generația celor care acum sunt tineri îl va mai putea stârpi. Moralitatea batjocorită se repară mai greu decât uzinele învechite¹.

Djuvara apucase să plece înainte de instalarea comunismului și ca atare evită represiunea. El reușește să-și conserve intact în exil caracterul reacționar, ba chiar să-l adâncească bibliografic. Însă Alexandru Paleologu rămăsese în țară și fusese deținut politic între 1959 și 1964. După ce iese din închisoare, el face figură de eseist grațios și superficial, care cultivă moralismul rafinat al lui Montaigne. În timpul ce scrie despre Mihail Sadoveanu, Camil Petrescu și alți interbelici. După 1989 îi poate dedica în sfârșit politicii pasiunea pe care comunismul o forțase să o disimuleze prin practicarea eseului literar. Devine senator liberal nemaivând răbdare sau interes să elaboreze texte scrise, acordă o mare cantitate de interviuri. Acestea conțin în nuce vulgata neoconservatorului român, credincios și monarhist, recuperând la virgulă etosul interbelic reacționar filtrat prin psihologia de clasă a „ultimului boier” (după cum a fost descris nu o dată Paleologu). Însă ar fi o eroare să privim ca pe un monolit ideologia de dreapta recuperată din postcomunism din interbelic². Nici măcar Paleologu nu fusese lipsit de ezitări

1. Neagu Djuvara, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, ediția a IV-a, Editura Humanitas, București, 2002, p. 229.
2. Nici dreapta intelectuală ca atare nu forma un bloc monolitic. Sorin Antohi observă următoarele sciziuni în tabăra intelectualilor proeuropeni, echivalată în anii '90 cu dreapta „occidentalism instituțional radical combinat cu o redefinire a unei *raison d'État* în armonie cu integrarea euro-atlantică (Gabriel Andreescu); europenism culturalist antimodern,

compromisuri. El se numără printre puținii cărora reeducarea din închisorile comuniste le deșteaptă un proces de conștiință privind privilegiile de clasă – un deviaționism de stânga pe care nu se va rușina să-l mărturisească¹. Interbelicul va inspira și poziționări în zona unei drepte liberale democratice. Figura cea mai caracteristică în acest sens este Adrian Marino. Închis și el în perioada de început a comunismului pentru a fi conspirat cu supraviețuitorii PNT, Marino se refugiază, după eliberarea din închisoare și apoi din domiciliul forțat, în literatura comparată și în istoria ideilor literare. Însă, așa cum va dezvălui în numeroase rânduri după 1989, adevărata lui pasiune este ideologia, căreia i se poate dedica în sfârșit în voie. El desfășoară acum o amplă activitate publicistică, strânsă în volumele *Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice și culturale* (1995) și *Politică și cultură. Pentru o nouă cultură română* (1996). Aici pledează pentru democrație, liberalism, valori europene și împotriva moștenirii interbelicului antidemocratic și irațional, transmisă, între altele, pe filiera lui Constantin Noica. Marino este printre primii care discută critic mitul lui Noica, arătând că în spatele lui se află o tradiție incompatibilă cu valorile democrației. În linii mari, aceste texte compun un manual de bune practici europene și democratice, un manual de igienă civică, mânat de pulsuni civilizatorii, fără vreo originalitate deosebită². Modelul Marino a fost asumat și metabolizat de-a lungul anilor '90 pe o linie care îi include pe Alina Mungiu-Pippidi, Sorin Antohi sau Ion Bogdan Lefter – intelectuali ce evită pozițiile conservatorismului neointerbelic, fără a se distanța însă întotdeauna de reprezentanții lui individuali. De pildă, Antohi – care

elemente de moralism și populism (Octavian Paler), sau de nostalgie aristocratică (Alexandru Paleologu); naționalism afirmativ, de tip *Risorgimento*, compatibil cu europenismul, dar profund sceptic în privința bunelor intenții occidentale (Al. Zub), occidentalism apologetic, bazat pe o lectură idealistă a liberalismului și cu accente autostigmatizante (Patapievici) etc.” (*Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode*, Editura Nemira, București, 1997, p. 313).

1. „[În] ultimele câteva luni [de închisoare] [...] am înțeles că vine o reconciliere, că ni se întinde o mână și că e aberant să o refuzăm, este o șansă pe care trebuie să o acceptăm, și, în definitiv, nici Marx nu e completamente eronat în anumite puncte ale lui. Eu am simțit, la închisoare, dar mai ales în coloniile de muncă, unde era adevărata suferință, în special la munca câmpului – unde mă certam în gând cu Vergiliu, cu Georgicele lui –, că dacă eu și ai mei am avut privilegiul să-l citim pe Mallarmé, pe Proust, pe Shakespeare și să ne bucurăm de civilizație, este pentru că niște oameni au muncit și au fost împinși la muncă cu metode care nu s-au schimbat de la faraoni până în ziua de azi, iar eu, acum, când prășesc pe câmp pe o căldură toridă, fără apă, cu picioarele goale în miriște, cu instrumente care îmi rup mâinile, și sunt mânat din spate, nu trebuie să mă plâng pentru că îl plătesc pe Proust în felul acesta. Și prețul merită” (Alexandru Paleologu, *Interlocuțiuni*, p. 216).
2. „Marxismului vulgar oficializat de comunism i se opune astăzi un liberalism didactic, format din idei fragmentare, din sentințe și formule mnemotehnice, un liberalism construit din elemente disparate, prelucrate din surse diferite (etică, economie, filosofie) și care recurge cu exclusivitate la logica învățării. Ca și cum acest liberalism expurgat și rudimentar ar fi unicul pedagog al democrației. Recursul la un astfel de discurs liberal elementar și difuz nu are doar rostul de a marca trecerea elitelor de partea ideilor învingătoare. Liberalismul prezintă, în plus, avantajul de a oferi partizanilor săi un fel de scutire etică de a purta povara trecutului, adesea stânjenitor în context democratic” (Daniel Barbu, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, ediția a II-a, Editura Nemira, București, 2004, pp. 116-117).

se enunță ca discipol al lui Marino, cu care și realizează în 2001 un volum de convorbiri (*Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România*) – prefațază empatic în 2006 biblia neoconservatorismului nord-american și autohton, *Criza spiritului american* de Allan Bloom.

Al doilea canal al monopolului dreptei (legat de primul prin fantasma unei epoci de aur interbelice la care capitalismul regăsit ar conduce) este acela al ideologiei neoliberale. Importul efectiv de neoliberalism (cel injectat la nivelul birocrației de stat) s-a făcut pe filiera elitei financiare, reproduse aproape integral în postcomunism, în speță prin sectorul economiștilor comuniști specializați în regimul anterior în cercetarea – criticarea – sistemului capitalist; peste noapte, aceștia s-au trezit transformați în singurii specialiști autentici în economia capitalistă, singura diferență față de *înainte* fiind că acum nu mai erau chemați să critice capitalismul, ci să îl implementeze¹. Însă la nivelul justificării simbolice, și intelectualii umaniști au jucat un rol important de mediere. Vulgata intelectuală a neoliberalismului, formulată în jurul revistei 22 și al GDS, „consta din formularea unor mituri despre trecutul precomunism glorios al României, nerecunoașterea procesului de modernizare economică petrecut sub comunism și proiecții extrem de optimiste despre viitorul țării în structurile economice ale Occidentului”². Scrierile lui Horia-Roman Patapievici oferă o viziune pe cât de naivă, pe atât de simptomatică asupra capitalismului ca producător inexorabil de bunăstare:

Capitaliștii nu pot prospera decât dacă produsele lor se vând; iar dacă se vând, înseamnă deopotrivă că sunt bune și că societatea are bani să le cumpere. Capitalismul triumfă deplin numai în societățile bogate, pentru că numai acolo profiturile sale sunt mari. Nu mai puțin, dacă țara este săracă, capitalismul tinde să o îmbogățească, pentru a putea la rândul său prospera. Cum? Pornind de la inegalitate (căci concurența înseamnă inegalitate), capitalismul este constrâns să ajungă, prin logica pieței, la restrângerea evantaiului veniturilor, astfel spus, la generalizarea, prin răspândire, a prosperității. [...] societatea capitalistă [...] este singura capabilă să producă prosperitate, și [...] este singura care poate distribui prosperitatea la toate nivelurile societății, prin mecanismul fundamental democratic al pieței libere³.

Argumentul lui Patapievici este reductibil la „capitalismul are cei mai bogați săraci” – ceea ce amintește de anecdota cu „URSS are cei mai mari pitici din lume”.

Îndreptarea intelectualilor, din rațiuni diverse, dar finalmente convergente, către valori de dreapta a dus inevitabil la alinierea lor necritică în zona unor partide istorice ca PNȚCD și PNL, deși ele nici nu reprezentau *de facto* moștenirea interbelică (dincolo de continuitatea biografică a unor figuri precum Corneliu Coposu, fostul secretar personal al lui Iuliu Maniu), nici nu aveau obiective politice care să denote realism și viziune. Dar această apartenență de față la o falsă continuitate semnalează din nou dorința intelighenției postcomuniste

1. Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc*, p. 249.

2. Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare*, p. 174.

3. Horia-Roman Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă*, prefată de Virgil Ierunca, Editura Nemira, București, 1995, p. 188.

de a-și manifesta anticomunismul. Oricum, ține de ironia istoriei simetria dintre intelectualii/ideologii marxiști care de-a lungul perioadei 1948-1989 încearcă să-și imagineze cum va arăta România după ce, tratată prin terapia modernizării și industrializării forțate, va fi atins stadiul utopic al comunismului și intelectualii/ideologii drepte după 1989 care încearcă să imagineze un viitor liberal al României, un viitor în care piața liberă va funcționa ca în teoria liberală, ridicând populația la stadii de bunăstare nemaiaținse. Această simetrie poate fi dusă mai departe: dacă comuniștii dădeau vina pentru dificultățile de parcurs pe greaua moștenire lăsată de sistemul burghezo-moșieresc, ideologii drepte post-1989 au recurs constant, în încercarea de a explica întârzierea procesului de construcție a României capitaliste, la greaua moștenire comunistă, rezistentă la anticorpii pieței libere. Totuși, trebuie observat că moștenirea burghezo-moșierească pe care au avut-o de gestionat comuniștii (o Românie distrusă de război, lipsită de infrastructură, cu o populație majoritar rurală, slab alfabetizată, lipsită de acces la serviciile de sănătate etc.) s-a prezentat într-o stare semnificativ mai proastă¹ decât moștenirea comunistă pe care a avut-o de gestionat neoliberalismul postcomunist (zero datorii externe, forță de muncă ieftină și relativ bine pregătită, o infrastructură dacă nu decentă, măcar existentă etc.).

Anii 2000 asistă la un început de reechilibrare ideologică între stânga și dreapta². Simptomatic, această reechilibrare se produce în unele cazuri chiar sub umbrela anticomunismului, a cărui autoritate nu este contestată aproape de nimeni. Oricât de contraintuitiv ar părea, primele critici substanțiale date anticomunismului au venit după 1989 din partea unor autori liberali. *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode* (1997) de Sorin Antohi, *Republica absentă* a lui Daniel Barbu (prima ediție în 1999), *Retori, simulacre, imposturi* de Ciprian Șiulea (2003), *Anatomia răului politic* de Adrian-Paul Iliescu (2005) sau eseurile lui Caius Dobrescu i-au adus anticomunismului critici pe care stânga din România nu ar fi îndrăznit să le ridice în primul deceniu și ceva de postcomunism (mai bine zis, nu ar fi îndrăznit nici dacă ar fi existat efectiv în acea perioadă). O serie de teme și idei progresiste, asociate în Occident cu stânga (fie și doar social-democrată), sunt importate în România prin combinarea cu presupuziții anticomuniste³. Astfel, în 2000 este lansată publicația *Observator cultural*, primul organ progresist important din postcomunism. Articolul-program „Pentru refacerea coerenței culturale naționale” semnat de Ion Bogdan Lefter indică drept strategie generală „o «ideologie» culturală în sensul cel mai larg al cuvântului”, care ar putea fi

1. „România interbelică avea un procent al urbanizării similar Belgiei la 1500, Olandei la 1600, Angliei și Țării Galilor la 1800” (Aurelian Giugăl, „Creștere și descreștere demografică...”, p. 136).

2. Pentru o schiță istorică a evoluției stângii teoretice românești în paralelism discordant cu stânga politică, vezi Alex Cistelean, „O iubire imposibilă”, *CriticAtac*, 19 noiembrie 2014, online: <http://www.criticatac.ro/26796/iubire-imposibil/>

3. „Există mai multe tipuri de anticomunism, chiar dacă, la noi, anticomunismul a fost confiscat discursiv de o dreaptă conservator-reacționară [...]. Există un anticomunism social-democrat, prea puțin prezent, din păcate, în spațiul românesc, un anticomunism liberal, de asemenea minoritar, un anticomunism ecologic sau un anticomunism feminist” (Emanuel Copilaș, „Postcomunismul ca ideologie”, pp. 6-7).

configurată „prin termeni precum postmodernism, poststructuralism și st. culturale, europeism și proamericanism, antinaționalism, antifundamentalism, antiortodoxism, liberalism și multiculturalism, prodemocrație și corectitudine politică”. Totuși, deși acest program se distanțează manifest de anticomunism din zona GDS (detaliu care va duce în scurt timp la o ostilitate deschisă în tabere), el continuă să aibă în comun cu aceasta negativarea comunismului ca sursă a disfuncțiilor sociopolitice din tranziție; mai mult, deși în mod limpede ceea ce se înțelege prin „corectitudine politică” ține de stânga, asumarea ei face în România prin eludarea spectrului sesizat ca infamant. Această mistificare genealogică (tactică sau substanțială) este generală: de la feminismul Mihaela Miroiu la ecologism, toate aceste ideologii capătă o formă de dreapta anticomunistă.

Această situație paradoxală se regăsește și în literatura propriu-zisă. La scriitori ca Radu Aldulescu, care introduc empiric din anii '90 o serie de teme sociale, demascarea tranziției se îmbină cu un anticomunism furibund: pentru astfel de autori, nu capitalismul sălbatic este vinovat de brutalitatea tranziției, ci comunismul. Și generația douămiistă articulează o agendă ideologică mai curând de stânga pe trunchiul aceluiași anticomunism. După cum scriu Dumitru Crăciun și Marius Ianuș în „Manifestul fracturist”: „Anarhia noastră este revolta unor mai mult sau mai puțin falsi marxiști care văd cum niște fasciști nenorociți ca Fukuyama pledează pentru o lume care distruge valorile spirituale ale umanității” (Ironie, sintagma „valori spirituale” este caracteristică mai curând ideologiilor de dreapta.) În forme anarhiste (Marius Ianuș) sau de respingere brută a „sistemului” (Elena Vlădăreanu, Ruxandra Novac), sistemul – Sistemul – este ipostaziat la acești scriitori prin figura Partidului Social Democrat, aflat la guvernare între 2000 și 2004 și văzut atât din unghiul continuității cu comunismul, cât și din perspectiva corupției sale.

Un grup asumat de stânga – într-o versiune mai apropiată de stânga europeană clasică decât de „stânga americană” a *Observatorului cultural* – este cel strâns în jurul revistei și editurii Idea din Cluj-Napoca. Dar asumarea lui este diminuată printr-o poziționare de nișă, prin nivelul abstract-teoretic și prin cultivarea unui ecumenism diluat ideologic în care intră și Heidegger, și Walter Benjamin, și Derrida, dar mai puțin Marx. În 2005, recenzând o carte de Marius Babias scoasă la Idea, caracterizată „printr-un discurs de stânga subtil și, în același timp, incisiv”, C. Rogozanu încă are motive să remarce că aceasta „este o apariție exotică în România”².

Simptomul trecerii de la monopolul dreptei către o partidă mai echilibrată este reprezentată „Scrisoare către prietenii mei români”³, textul-manifest al filozofului maghiar G. M. Tamás, fost disident anticomunist, publicat în *Dilema* după ce ultranaționalistul Corneliu Vadim Tudor reușește să intre în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2000. Tamás distinge cegașismul naționalist de marxismul

1. Marius Ianuș, *Dansează Ianuș*, p. 321.

2. C. Rogozanu, *Agresiuni, digresiuni*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 285.

3. G. M. Tamás, „Scrisoare către prietenii mei români” [apărută inițial în *Élet és Irodalom*, 15 decembrie 2000], traducere de Anamaria Pop, în Mircea Vasilescu (coord.), *Intellectualul român față cu inacțiunea. În jurul unei scrisori de G. M. Tamás*, postfață de Adrian Cioroianu, București, Curtea Veche Publishing, 2002, pp. 11-20. Pentru o discuție pe larg a scrisorii și a reacțiilor, vezi Alex Cistelean, *De la stânga la stânga*, pp. 115-154.

(„de la începutul anilor '70, în România condusă de Ceaușescu a fost interzis, de fapt, marxismul. Când Ceaușescu a întors vizibil spatele Uniunii Sovietice, el a pactizat cu intelectualitatea de dreapta”), găsim-i în schimb rădăcinile în fascismul interbelic :

Până în ziua de azi, intelectualitatea revoluției românești este preocupată de exegeza spirituală a Gărzii de Fier. [...] Întâlnindu-mă la un moment dat, la Frankfurt, cu domnul Gabriel Liiceanu [...] l-am întrebat cum anume dorește să fundamenteze democrația liberală românească pe operele lui Heidegger, Noica sau Cioran? [...] Cum doriți voi, dragii mei prieteni români, să-l criticați pe Vadim Tudor pentru faptul că este fascist, din moment ce izvoarele voastre spirituale – care n-au fost supuse niciunei critici, fiind incriticabile – sunt aceleași cu ale lui?

Tamás scotea în evidență insensibilitatea cronică a intelectualității „democratice” din România față de problemele sociale reale de dincolo de agenda ei narcisistă :

A sprijinit vreodată tabăra democrațiilor români revendicările salariale ale vreunui – indiferent care – grup de muncitori? S-a solidarizat vreodată cu greviștii? A avut argumente față de criticile referitoare la strategia politică practică de FMI și Banca Mondială, strategie considerată de mulți absurdă, care a dus la faliment Rusia? A propus vreodată și altceva decât adaptarea și modelarea exterioară la Occident, în timp ce de cele mai multe ori era de acord cu filozofia politicii unui Occident dominant (politică liberală, de stat de drept), respectiv cu premisele antimoderniste ale extremei drepte? Și a avut vreun răspuns la erorile comise de Occident?

Cu toate reacțiile negative provocate de scrisoare, diagnosticul fusese pus.

Un alt moment notabil este apariția volumului memorialistic revizionist al lui Vasile Ernu, *Născut în URSS* (2006). Ernu înlocuiește anticomunismul *de rigueur* printr-o perspectivă comparată de postfațatorului cărții, Sorin Antohi, cu fenomenul „ostalgiei” literare de pe teritoriul fostei Germanii de Est¹. Strategia de revizitare ironică, fără mânie, a comunismului ar fi fost în fond banală dacă nu ar fi contrastat puternic cu tradiția post-1989 a genului. Vasile Ernu este un „provocator” care vorbește cu afecțiune despre sutele de detalii socioculturale ale vieții din comunism : locuințele în comun („komunalka”), prima pereche de blugi, cărțile pentru copii (*Buratino*, *Habarnam*), bancurile politice, vedetele marelui ecran, reprezentarea sexului în cinema, propaganda, consumul de băuturi alcoolice, educația școlară, pasiunea pentru șah, Ostap Bender (eroul lui Ilf și Petrov) ș.a. Pe lângă efectul literar produs prin combinația de umor calm și falsă naivitate, evocarea unor astfel de episoade are un scop politic transgresiv vizibil, bunăoară,

1. Vezi Sorin Antohi, „Nostalgii sovietice”, postfață la Vasile Ernu, *Născut în URSS*, Editura Polirom, Iași, 2006, pp. 237-245 : „în 1992, am descoperit [...] la foștii «redegiști» ceea ce mediile numeau *Ostalgie*, nostalgia după Est : durerea lor difuză, cu frecvente accente tragice – erau și marxiști convinși –, dată de dorul regresiv rămas fără obiect, jindul după o lume fantasmatică, fără consistență ontologică (dar cu atât mai reală în memorie, ca un gigantic mădular amputat care persistă fantomatic și doare/simte sinaptic, ca o noosferă ori un rezervor jungian de arhetipuri subzistând după sfârșitul lumii «reale»!). Mi-am amintit [...] de formula lui Ionel Teodoreanu, nostalgic al Iașilor stabilit la București : «Iașii nu sunt acolo, ci atunci !»” (p. 239).

în punctul unde Ernu compară senin represiunea politică din comunism cu cea economică din capitalism¹. Deși cartea a putut fi citită în mai multe feluri (întâmpinată cu mânie la dreapta, ea a fost persiflată la stânga sub cuvânt că „aportul său este cel al unui veritabil anticomunist” pentru că ce „scoate la lumină este tocmai indistinția, în interiorul regimului comunist, dintre spațiul public și cel privat al ideologiei”²), ea rămâne importantă ca bornă istorică a unui proces de revelare a conștiinței de stânga.

Acest proces a fost în mare măsură negativ, de reacție la hegemonia anticomunistă; altfel spus, a avut un caracter mai degrabă culturalist³, fiind datorat unor evoluții interne la nivelul discursului intelectual (opoziția față de o serie de instanțe „paternale” resimțite ca perimate, caducitatea referințelor dreptei liberale în raport cu teoriile stângii postbelice etc.), decât unul determinat de cristalizarea unei conștiințe de clasă în urma unui proces istoric reflectat cultural. Momentul-cheie este asumarea în 2006 de președintele Băsescu a unui raport de condamnare a comunismului, redactat de o comisie condusă de Vladimir Tismăneanu. Raportul – elaborat într-o manieră problematică – produce sau face manifeste o serie de polarizări: polarizare între intelectualii neoconservatori din jurul GDS și intelectualii liberali mai progresiști⁴; polarizare apoi între aceste două fracții și tinerii intelectuali de stânga emergenți care încearcă să elaboreze – de regulă în afara unui suport instituțional – o critică mai complexă a capitalismului românesc care să o dubleze pe cea a comunismului. Volumul colectiv *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (2008), coordonat de Vasile Ernu, Costi Rogozanu, Ciprian Șiualea și Ovidiu Țichindeleanu, alături de tactic atât liberali ca Daniel Barbu, Gabriel Andreescu ori Adrian-Paul Iliescu, cât și marxiști ca Alex Cistelean ori Andrei State; volumul dă o formă concretă acestor polarizări, atât prin raportarea la obiectul criticat, cât și prin incompatibilitatea structurală dintre categoriile de autori. Totuși, este cel puțin remarcabil că anti-Raportul se menține într-o zonă de confort anticomunistă: majoritatea argumentelor sunt de natură metodologică și nu țin de revizitarea presupunțiilor fundamentale ale anticomunismului (moștenirea negativă a comunismului)⁵.

Coordonatorii volumului lansează în 2010 platforma CriticAtac, care va coopta ulterior, în diverse formule, autori ca Victoria Stoiciu, Iulia Popovici, Florin Poenaru, Alex Cistelean ș.a. În primii săi ani – care sunt și cei mai efervescenti – CriticAtac

1. „[Î]ntre lumea din care am ieșit și lumea în care am intrat nu există o deosebire fundamentală, ci doar una de nuanțe, de ambalaj. Dacă lumea în care am trăit era axată pe *represiune politică*, lumea în care am intrat e bazată pe *represiune economică*. Sunt două fețe ale aceleiași monede. Ambele sunt forme de represiune și de control. Ambele ne controlează și ne subordonează; încearcă să ne transforme în sclavi și mașini care răspund unor comenzi prestabilite. Ambele spală creiere la fel de perfid și ne alienează la fel de eficient” (Vasile Ernu, *Născut în URSS*, p. 236).

2. Alex Cistelean, *De la stânga la stânga*, pp. 182-184.

3. *Ibidem*, *passim*.

4. O primă fracturare a acestui bloc receptat uniform în anii '90 ca liberal se produsese în 2002, când *Om recent* al lui H.-R. Patapievici este atacat în *Observator cultural*. Vezi *infra*.

5. Pentru o lectură actuală și acută a volumului, vezi Alex Cistelean, *De la stânga la stânga*, pp. 155-177. În general, cartea lui Cistelean oferă cel mai bun ghid pentru evoluția stângii în postcomunism.

editează volume colective¹, acordă un premiu și în general susține o lectură de direcție ideologică a literaturii, cinemaului etc.². Cu toate disensiunile și indeciziile de etapă care au înconjurat-o, apariția platformei reușește să formuleze pentru întâia dată după 1989 o versiune rezonabil de radicală a stângii. Totuși, platforma eșuează în a atrage de partea sa clasa de mijloc emergentă (identificată în a doua parte a anilor 2010 prin sintagma persiflantă „tinerii frumoși și liberi”, pe scurt „tefeliștii”), pe care inițial o va fi avut în vedere. Deși joncțiunea părea verosimilă în timpul protestelor din 2012, care au mobilizat câteva sute de oameni – adunați simbolic în Piața Universității – împotriva lui Traian Băsescu, ea s-a transformat într-un pod din ce în ce mai îndepărtat odată ce masa protestatarilor s-a extins și diversificat enorm în timpul protestelor din 2013 împotriva exploatării aurifere de la Roșia Montană, ajungându-se în iarna lui 2016-2017 la poziții de ostilitate evidentă. Această evoluție a protestelor a asigurat muzica de acompaniament a întoarcerii anticomunismului. În Piața Victoriei din februarie 2017 (proteste împotriva încercării PSD de a relaxa legislația penală), sloganul „PSD/Ciuma roșie” stabilește senin o linie de continuitate între liderii comuniști (Stalin, Dej, Ceaușescu) și liderii FSN/FDSN/PDSR/PSD (Ion Iliescu, Adrian Năstase, Victor Ponta, Liviu Dragnea). Potrivit acestei reprezentări, principala problemă a României este din nou moștenirea comunistă care ne împiedică să decolăm către capitalismul „ca afară”. O anexă a acestei perspective simpliste este rolul alocat luptei anticorupție în imaginarul Pieței 2017: pentru aceasta ar fi suficient ca liderii PSD să fie trimiși la pușcărie pentru ca tot hățișul decalajelor economice care stau la baza capitalismului global să se rezolve de la sine. Recuzita ideologică nouăzecistă reapare aici, după ce dormitase de-a lungul anilor 2000 (nu întâmplător, un deceniu de relativă prosperitate economică).

Repoziționări intelectuale

Pe 30 decembrie 1989, Gabriel Liiceanu citește la Televiziunea Română Liberă un scurt eseu intitulat *Apel către lichele*, care rămâne până astăzi nu doar piesa sa cea mai cunoscută, ci și piesa cea mai caracteristică pentru anticomunismul postcomunist³:

1. Florin Poenaru, Costi Rogozanu (coord.), *Epoca Traian Băsescu. România în 2004-2014*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014.
2. Vezi, ca manifest și exemplu, volumul lui C. Rogozanu *Carte de muncă*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2013.
3. Sintagma „anticomunismul postcomunist” a fost brevetată de Daniel Barbu (vezi Daniel Barbu, *Republica absentă*, pp. 107-121): „În calitate de produs cultural, anticomunismul postcomunist este o «contra-ideologie» care încearcă să aplice categorii morale simplificatoare și dihotomice – comunism/anticomunism, putere/societate civilă, intelectuali/mineri, majoritate/opoziție – unor domenii guvernate de cu totul alte criterii. Un asemenea reduccionism etic de factură ideologică are tendința caracterizată de a omogeniza și abstractiza orizontul de așteptare al societății, slăbindu-i astfel mecanismele de auto-reglare; efectul final al ideologiei anticomunismului postcomunist este unul pervers: avertizată dogmatic că negocierea, compromisul, obligațiile reciproce voluntar asumate pot fi acte morale reprobabile, societatea nu se mai poate orienta politic în lipsa unei vize ideologice acordate de autoritatea morală auto-instituită a «profesioniștilor» societății civile” (pp. 111-112).

Nu mai scrieți în ziare.

Nu vă mai ridicați glasul decât pentru o scurtă căință, căci altfel îl ridicați din nou în minciună.

Lăsați cuvintele să spună ceea ce spun ; nu mai folosiți o vreme vorbele „demnitate”, „libertate”, „conștiință”, „dreptate”, „popor”. Nu asasinați aceste cuvinte.

Renunțați la alibiuri morale spunându-vă că ați făcut neîncetat răul ca să puteți face din când în când binele¹.

Aparentul adresant („aparent” pentru că, de fapt, acesta nu este un dialog, adevăratul public căruia i se adresează Liiceanu fiind cei presupuși a nu aparține clasei „lichelelor”) este surprinzător de imprecis, începând cu aspectul definiții cantitative („puțini [...] și totuși mulți”). Criteriile de includere în clasa „lichelelor” sunt de asemenea vagi : este amestecată identificarea morală (via judecări etice privind oportunismul de moment al celor care trecuseră rapid de la omagierea lui Ceaușescu la omagierea revoluției anticeaușiste) cu identificarea funcțională (lichelele ar fi cei care au susținut comunismul – „ați putut face cu puțință, hrăni și cauționa oroarea vreme de 40 de ani”). O identificare suplimentară – dar nu mai lămuritoare – se face prin (auto)punițiunea propusă de Liiceanu „lichelelor” : retragerea sau suspendarea dreptului la cuvânt (în scris, la televiziune, în contexte informale), retragerea lor din cadrul dialogului (fie și a unui dialog de tip juridic) care ar fi trebuit să însoțească schimbarea sistemului. Acționează, desigur, în această identificare-prin-cuvânt a lichelelor parti-pris-ul de scriitor al lui Liiceanu, mai sensibil la spectacolul superficial al omagiatorilor decât la cel al decidenților și executanților. Aceste imprecizii contrastează cu aparenta claritate cu care Liiceanu sugerează că identifică „lichelele”, care ar compune o clasă distinctă, omogenă și diferențiată „în mijlocul acestui popor”. Dar aceste imprecizii poetice și patetice, de impact mai mult emoțional decât rațional, sunt, de fapt, esențiale. Sub semnul acestor identificări vagi a celor vinovați de comunism va sta, de fapt, tot travaliul postcomunist al „condamnării comunismului”, al indistinției între culpa individuală și cea colectivă. Tocmai ele vor face posibil arbitrarul indexativ care aranjează ca după 1989 criteriile de identificare a cuiva drept „(neo)comunist” să varieze aparent haotic, dar în fapt interesat.

Revoluția din decembrie 1989 produce o resetare a taxonomiei sociopolitice curente, începând de la simplele apelative (uniformizatorul „tovarăș” lasă loc mai burghezului „domn”) și continuând cu clasa politică (dispar activiștii, „tovarășii primi” etc.) sau cu cea însărcinată cu ordinea, paza și/sau represiunea (milițienii devin polițiști, Securitatea este desființată în primă instanță, fiind înlocuită după o vreme de Serviciul Român de Informații, dar continuându-și existența atât prin biografiile individuale ale membrilor săi, cât și ca actor principal în imaginarul cotidian mai mult sau mai puțin conspiraționist²). La nivelul biografiilor

1. Gabriel Liiceanu, *Apel către lichele*, ediția a V-a, Editura Humanitas, București, 2012, pp. 11-12.

2. Vezi anecdota relatată de Andrei Pleșu : „lumea era destul de nevrotică pe tema asta [a Securității reproduse după 1989], și îmi aduc aminte că, o dată, fiind împreună cu Dinescu la Iliescu, primul, în stilul lui obișnuit, l-a apucat de braț și l-a întrebat : «Bre, spune, ne mai ascultă sau nu ne mai ascultă ? Matale ce știi ? », iar Iliescu a ridicat din umeri și a

individuale, tranziția cunoaște mai multe trasee, multe reductibile la conversia ca reconvertire. Câțiva ștabi comuniști sunt relocați din Primăverii la pușcărie; Dumitru Popescu câștigă astfel ocazia de a poza, printr-un jurnal de închisoare publicat cu promptitudine (*Timpul lepros*, 1992), într-un prim deținut politic al postcomunismului, într-un Soljenițin sau Steinhardt. Mai târziu, Nicolae Dan Fruntelată, în cartea *Diversiunea „albumul” și păpușarii ei* (2011) – pledoarie pro domo în cadrul afacerii albumului *Minunata și fascinantă Românie*, a cărui apariție fusese aprobată de Fruntelată din poziția de secretar de stat în guvernul Văcăroiu, motiv pentru care a fost urmărit ulterior în justiție împreună cu alți decidenți –, își va considera propriul proces „primul proces politic al noii democrații”. Metamorfozele sunt multiple. Foștii comuniști devin anticomuniști intransigenți. Autorii de literatură omagială se respecializează în literatura dedicată noilor figuri politice: unii devin monarhiști, alții cântă victimele închisorilor. Parabolicul face loc realismului „curajos”. Vechea ordine, pe scurt, este înlocuită printr-o euristică taxonomică aflată deocamdată *in progress*, dar care evoluează treptat către stabilizare; acest proces are un caracter ideologic-instituțional, soldat cu efecte în realitate, nefiind doar o simplă listă de figuri literare. În lumea scriitorilor funcționează în primă instanță excluderi pe baza apartenenței mai mult sau mai puțin presupuse la clasa „comuniștilor”. Conducerea Uniunii Scriitorilor este schimbată: în locul președintelui Dumitru Radu Popescu, căruia i se reproșează, în antiteză cu curajul operei sale (*F, Vânătoarea regală* ș.a.), atitudinea colaboraționistă cu ceaușismul târziu, vine Mircea Dinescu, propulsat de statutul de disident construit în ultimii ani printr-un volum interzis, *Moartea citește ziarul*, și prin interviuri anticeaușiste acordate unor publicații din Franța și Germania. Conducerea revistei protocroniste *Luceafărul* este înlocuită în primele zile din 1990. Totuși, se poate observa că briciul taxonomic acționează fără memorie, sincron, și nu diacronic, asupra pozițiilor surprinse în decembrie 1989, și nu asupra pozițiilor deținute de-a lungul întregii perioade comuniste. Astfel, un fost nomenclaturist ca Octavian Paler, membru al CC al PCR și șef al Televiziunii și al celui de-al doilea ziar ca importanță, *România liberă*, dar trecut în ultimii șapte ani de comunism într-o zonă gri (scos de la *România liberă*, unde totuși excelase prin zel propagandistic, refuză o altă poziție „inferioară”, de pildă redactor-șef la revista *Magazin*, preferând să se pensioneze), ajunge să joace un rol de justițiar anticomunist. În primele numere postcomuniste din *România literară*, el face interviuri cu membri ai diasporei anticomuniste – Monica Lovinescu, Virgil Ierunca – cu aerul că suferiseră împreună. Mai mult, publică pagini de jurnal din ultimul an de comunism, martore ale zbuciumului anticomunist al lui Paler. Are loc de fapt o luptă pentru putere decisă de câteva principii (poziția anticomunistă din postcomunism are ascendent față de apropierea de puterea politică din

spus: «Dracu' știe, nevastă-mea spune că și acum aude aceleași zgomote în receptor ca și înainte de '89». Eu am plecat destul de traumatizat după această discuție. Dacă președintele țării nu știa sigur cum stau lucrurile... Îmi aduc aminte că am avut o discuție și cu Măgureanu. I-am dat telefon și i-am spus: «Domnule, ce se întâmplă?», iar Măgureanu mi-a răspuns: «Prima instituție care s-a privatizat în România a fost Securitatea. Au plecat cu aparatură, au plecat cu documente, să nu vă mire, e posibil, dar nu noi, instituția, ci toate franjurile ei» (Andrei Pleșu și Petre Roman în dialog cu Elena Ștefoi, *Transformări, inerții, dezordini. 22 de luni după 22 decembrie 1989*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 130).

comunism – cazul lui Octavian Paler ; anticomunismul postcomunist răscumpără „păcatele trecutului”), fluctuante însă de la individ la individ, în funcție de felul în care reușește fiecare să-și câștige o nouă poziție nu doar pe spezele interpretării trecutului, ci și pe socoteala interpretării biografiei celorlalți competitori. În toate publicațiile abundă demascările : sunt demascați foștii comuniști strecurați în noua presă, demascatori fiind, nu o dată, chiar foști comuniști notorii. Toată lumea încearcă să se desolidarizeze de comunism, metonimizat ca anomalie monstruoasă prin intermediul familiei Ceaușescu. Unii nu reușesc să se relanseze în noua viață, pe noua scenă, și se simt pe drept cuvânt marginalizați¹. Interesant este însă că tocmai subiecții care ar fi putut reclama, în baza unui anticomunism indiscutabil, poziții de putere în noua configurație, adică reprezentanții exilului anticomunist, sunt excluși aproape cu totul nu doar din redistribuirea pozițiilor „materiale” (lucru firesc, dat fiind că majoritatea exilaților nu doresc să se întoarcă în România), ci și din reconfigurarea canonică. Există totuși excepții, între care Monica Lovinescu și Virgil Ierunca joacă rolul central, fiind fetișizați, cu prea puțin spirit critic, în special în primul deceniu postcomunist, când logica rigidă și învechită a Războiului Rece pe care ei o propovăduiesc are cel mai mare impact. Dar de regulă scriitorii din exil (care se vor editați și discutați în țară după deșertul exilului în care își închipuiseră că ei reprezintă adevărata literatură română, dacă nu măcar o parte egală în drepturi a literaturii române cu scriitorii din țară) sunt întâmpinați cu cea mai rece indiferență, deși fac nu puține diligențe, unele foarte materiale², pentru a fi introduși în canonul ștanțat în patrie. Prima secvență taxonomică, așadar, acționând prin includere sau excludere din lumea scriitorilor, este antiteza comunist-anticomunist ; ca anticomuniști se califică și scriitori patenți neutri ideologic în vremea comunismului, precum reprezentanții așa-numitei Școli de la Târgoviște ; Mircea Horia Simionescu, de pildă, se va simți obligat după 1989 să-și justifice poziția anterioară de șef de cabinet al lui Dumitru Popescu, reinterpretând-o oarecum hilar ca subminare din interior a aparatului birocrăției partinice. În funcție de această diferență operativă se redistribuie pozițiile de putere în cadrul câmpului (conducerea Uniunii, reviste literare, edituri, burse etc.). O propunere taxonomică ceva mai complexă face Alexandru George în volumul *Capricii și treceri cu gândul prin spații* (1994), propunând distingerea între oponenți, rezistenți și disidenți³. Noutatea e că acum disidența este încadrată ca

1. De pildă, Dumitru Micu : „Nu mă consider, ci sunt marginalizat. De tot. Marginalizat e puțin spus. Termenul propriu este : eliminat. Pur și simplu, nu exist pentru lumea și presa literară, pentru organele de cultură – și, tot mai vădit, nici pentru lumea intelectuală largă. Am decăzut civic. [...] nu-mi mai cere colaborarea aproape niciun periodic” (C. Stănescu, *Interviuri din tranziție*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 179).
2. Potrivit amintirilor lui Alex. Ștefănescu, Leonid Mămăligă, semnând ca scriitor L. M. Arcade, i-a oferit găzduire la Paris în schimbul unor lecturi din opera sa (Alex. Ștefănescu, „O oră în plus cu Monica Lovinescu”, *Adevărul*, 6 martie 2015).
3. Vezi Alexandru George, „Oponenți, rezistenți, disidenți”, în idem, *Capricii și treceri cu gândul prin spații*, Editura Albatros, București, 1994, pp. 204-213. „Fără să fi aparținut nomenclaturii, era cu neputință să comiți un gest de disidență și nu e o întâmplare că ea a pornit în Rusia de la un savant ilustru care slujise cu tot sufletul regimul, Saharov, și de la un literat «recuperat» de comunism ca Soljenițin. (A fi membru al Uniunii scriitorilor sovietici și a ocupa un apartament în centrul Moscovei, pentru că ai scris 180 de pagini de literatură, e o situație cu totul excepțională, de care nu te puteai bucura decât ca de un

poziție în cadrul comunismului, nu ca opoziție la comunism din afara lui. Dar, odată cu slăbirea influenței din anii '90 a „est-eticii” Monicăi Lovinescu¹, produsă și de relativizarea memoriei comunismului sub efectul distanței temporale, diferența dintre scriitorii „compromiși” și cei „disidenți” sau „rezistenți” scade. Ea este realimentată însă cu altă substanță, și anume prin dosarele de Securitate care încep să intre în spațiul public după înființarea CNSAS (1999). Astfel, vechea taxonomie suportă o întărire și în același timp o mutație, în măsura în care de eticheta de colaborator al Securității sunt atinși o serie de scriitori care trecuseră drept anticomuniști (Alexandru Paleologu își devoalase la începutul anilor '90 angajamentul ca informator și fusese ca atare admirat o vreme pentru curajul său; dar revelarea ulterioară a unor detalii privind delațiunile efective, detalii pe care „mărturisirea” le efasase, îi dăunează semnificativ chiar în preajma alegerilor din 2000, când Paleologu participă pe listele PNL pentru un loc în Senat²), în timp ce alții socotiți unanim propagandiști ai comunismului (de la Adrian Păunescu la Vadim Tudor³) trec aproape neatinși de „dosariadă”⁴.

privilegiu, indiferent de suferințele îndurate anterior.) În timp ce Esenin sau Mandelștam au dispărut, practic vorbind, exterminați în condiții misterioase, disidenții din anii '70 riscă doar o excludere de la favoruri, sau pașaportul pentru străinătate. [...] același lucru s-a petrecut și la noi, unde o serie de privilegiați au făcut foarte sincere și mici acte de rebeliune, de la uitatul Al. Jar la cei din anii '70 și '80 [...]. [A] risca o disidență în anii '50 era un act de sinucidere, în anii '70 un act de neghiobie, dacă nu erai un om celebru sau măcar în situația de a ți se populariza «îndrăzneala»” (pp. 208-209).

1. Termenul își datorează notorietatea utilizării de către Monica Lovinescu, inclusiv în titlul unui volum – *Est-etice. Unde scurte IV* (Editura Humanitas, București, 1994) –, într-un sens nedefinit sistematic, dar inferabil sub specia cooptării eticii în judecata estetică cu privire la valorificarea literaturii scrise în comunism.
2. Vezi Tudorel Urian, *Viețile lui Alexandru Paleologu*, Editura Vremea, București, 2010.
3. Căzuta lui Vadim Tudor provocase o anumită tulburare a apelor în CNSAS, în urma căreia Andrei Pleșu își dăduse demisia, revoltat că lui C. V. Tudor i s-a eliberat certificat de necolaborare, în pofida legăturilor sale la vedere cu Securitatea.
4. Principalele lucrări în context românesc despre diversele forme de colaborare cu Securitatea îi aparțin lui Gabriel Andreescu – *Cărturari, opozanți și documente. Manipularea Arhivei Securității*, Editura Polirom, Iași, 2013, și *Existența prin cultură. Represiune, colaboraționism și rezistență intelectuală sub regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2015. În prima sunt discutate cazurile Adrian Marino, Constantin Noica, Nicolae Balotă, Alexandru Paleologu, Mihnea Berindei, Mihai Botez, Nicolae Breban. În a doua, din nou cazurile Noica și Balotă, dar și Mircea Iorgulescu și Ștefan Aug. Doinaș. Andreescu face efortul cel mai sistematic și mai științific de a construi pe nisipul mișcător al arhivelor fostei Securități un sistem înăuntrul căruia să poată fi diferențiate nuanțele colaborării scriitorilor și intelectualilor cu Securitatea, pe de o parte, și distinge cazurile reale de colaborare (Constantin Noica) de cele fabricate în presa postcomunistă (Adrian Marino), pe de altă parte: „Studiul sistematic al arhivei oferă cercetătorului câteva instrumente substanțiale pentru înțelegerea a ceea ce spun dosarele. El va ajunge să distingă între limbajul informatorului și cel al ofițerului, chiar dacă documentul nu le separă, și va recunoaște declarațiile tipice ale muncii de rețea, independente de faptele descrise. Va putea interpreta notele în raport cu ansamblul materialelor din cazul dat și, în loc să-l păcălească, contradicțiile și incongruențele îl vor ajuta să pătrundă în spatele filelor cercetate. Va tinde să culeagă informațiile din realitate capabile să completeze și să verifice ceea ce se găsește în arhivă. Pentru decodarea documentelor sunt multe reguli care se pot învăța, totuși investigarea dosarelor nu se poate reduce la aplicarea unui algoritm. Interpretarea celor elaborate și depozitate de Securitate este de natura hermeneuticii” (*Cărturari, opozanți și documente*, p. 16).

Câteva profiluri intelectuale

Polul neoconservator

Ca și Gabriel Liiceanu, ANDREI PLEȘU (n. 1948) a evoluat sub influența lui Constantin Noica, dar distanțându-se de el. Despre această datorie ambiguă vorbește dedicația volumului *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului* (1988): „Lui Constantin Noica. Dacă nu l-aș fi cunoscut, n-aș fi putut scrie această carte. Dacă l-aș fi ascultat, n-aș fi scris-o”. Un alt mod de a se împotrivi maestrului a fost fuga de o specializare prea rigidă, prea tehnică. După ce s-a impus ca istoric al artei cu *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană* (1980), prin *Minima moralia* Pleșu a dedicat o carte eticii (domeniu pe care Noica îl desconsidera și ca teorie, și ca practică). Apoi a explorat eseistic sau sub formă de tratat istoria religiilor: *Limba păsărilor* (1994), *Despre îngeri* (2003), *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste* (2012). De asemenea, a făcut publicistică săptămânală (cu unele întreruperi în perioadele în care a fost ministru) la *Dilema* și *Dilema veche*, din producția extinsă de texte editându-și mai multe culegeri: *Chipuri și măști ale tranziției* (1996), *Obscenitatea publică* (2004), *Despre frumusețea uitată a vieții* (2011), *Față către față. Întâlniri și portrete* (2011), *Neliniști vechi și noi* (2016). Notele dintr-un jurnal pe sărite, culese în *Note, stări, zile: 1968-2009* (2010), fuseseră și ele tipărite inițial în revistă. Plus volume de conferințe – *Despre inimă și alte eseuri* (2017) – și de interviuri – *Din vorbă-n vorbă. 23 de ani de întrebări și răspunsuri* (2013). Iată așadar o mare mobilitate, dar mai curând în extensiune decât în intensiune. Ca și Liiceanu, Pleșu este un mare stilist, producând numeroase pagini de proză antologabilă – multe piese de referință apar, de pildă, în *Comédii la porțile Orientului* (2005). De la Caragiale, proza românească a cunoscut puțini autori cu un control atât de fin al frazei, instrumentat cu efecte devastatoare sau, după caz, înălțătoare în special în texte satirice, în pamflete sau în portretistică. Un volum de memorii semnat de Pleșu ar deveni probabil capodopera vieții lui de autor. Dar la fundația acestui mare stilist cu facondă rabelaisian-gurmandă de erudit și de clown stă o filozofie profund conservatoare. Acest *grund* a fost disimulat în anii '90 prin jocul făcut de Pleșu în zona revistei *Dilema* – jocul relativizării certitudinilor, al medierii între tabere polarizate, al combaterii clișeele etc. De altfel, și *Minima moralia* era o investigație privind „intervalul”, adică spațiul plin de incertitudini care însoțește o căutare (spirituală, dar nu numai); nu întotdeauna această căutare premerge o descoperire, o revelație autentică, însă, arată Pleșu, este necesară întotdeauna ca spiritul căutător să aibă toaleta în regulă, să stăpânească o igienă contingentă. Robinson Crusoe, pe care *Minima moralia* îl problematiza pe larg, îi oferea astfel autorului – care respingea nu fără indignare toate lecturile în cheie postcolonială ale personajului lui Defoe – alegoria raportării la un reper absolut:

Etica lui Robinson e criteriologie morală gândită din punctul de vedere al unui *Ganz Anderes* (acel *Aliud valde* augustinian): ea nu caută comportamentul just față de semenii, decât dacă acesta e racordat la ceea ce Jean Anouilh, în *Becket*, numea *l'Honneur de Dieu*. E vorba, în fond, a găsi un principiu moral, care să nu-și extragă

validitatea dintr-o adecvare promptă la nevoile celuilalt și ale propriei sociabilități, ci dintr-o sursă absolută a validității, o sursă fermă, imuabilă, autonomă, aceea care îl împiedică pe Robinson să umble gol pe insulă, deși e singur¹.

Publicată în plin comunism, o astfel de poziție, care ocolește contingenta întâlnirii cu celălalt pentru a-l descoperi pe Dumnezeu ca referință întemeietoare, este tot ce poate fi mai depărtat de marxism². Nu întâmplător, în partea a doua a proiectatei trilogii despre etică, *Despre îngeri*, figura mediatore pentru ideea de interval nu mai este Robinson, o figură totuși laică, ci îngerul. Cu acest tratat despre îngeri Pleșu se instalează în plin misticism. Revenind însă la activitatea lui publicistică, deși Pleșu caută mai întotdeauna compromisul, zona de întâlnire în care poziții ireconciliabile pot sta la taifas, locul în care o găsește este tot un teritoriu bazat pe morala creștină, spațiul unei cumsecădenii joviale, dar prea bine centrate în zona valorilor tradiționale. O piesă cât se poate de caracteristică pentru parametrul acestei poziții în fond hegemonice în datele României de după 1989, trăind într-un „cult necrofil al istoriei consumate sau, în cel mai bun caz, al anistoricității, al unui estetism și al unor idei vag «în dialog», dar fără context și ramificații în cotidian”³, este *Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri* (2006), micul volum de conferințe ținute de Andrei Pleșu cu diverse prilejuri peste hotare și „destinate unui public larg”⁴. Pe fondul unei antipatii constante față de „ideologii” și în lipsa unor coordonate analitice de discutare a acestora, ideea care vertebrază sistemul lui Andrei Pleșu și apare pe post de concluzie în trei din cele patru conferințe este că trebuie să avem umor: „Pentru a ajunge la un numitor comun ar trebui ca și dumneavoastră și noi să avem mai mult umor”⁵ („Despre bucurie în Est și în Vest”); „O foarte consistentă sursă de toleranță, insuficient luată în seamă, este *umorul*”⁶ („Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept”); „Pentru a le rezista [ideologiilor], trebuie să rămâi viu, reactiv, neînregimentabil. Și să-ți păstrezi umorul”⁷ („Ideologiile între ridicol și subversiune”). Soluțiile

1. Andrei Pleșu, *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Editura Cartea Românească, București, 1988, pp. 128-129.
2. Iată un pasaj din *Manuscrise economice din anii 1857-1859* care exprimă antipatia lui Marx față de genul robinsonadelor: „Omul este [...] nu numai un animal social, ci un animal care numai în societate se poate singulariza. O producție realizată de un individ izolat în afara societății – fenomen rar, posibil în cazul unui om civilizat pe care întâmplarea l-a aruncat într-o regiune nelocuită și care posedă deja în sine, virtualmente, forțele societății – este ceva tot atât de absurd ca și ideea că limba s-ar putea dezvolta fără indivizi care să trăiască împreună și să vorbească între ei” (Karl Marx, *Bazele criticii economice politice*, vol. I, Editura Politică, București, 1972, p. 16).
3. Cristian Moraru, „Băsescu, *c'est nous* sau politicul – în teorie”, *A(l)itudini*, nr. 40-42, 2009.
4. Volumașul conține patru conferințe ținute în fața unui public germanic: „Despre bucurie în Est și în Vest” (deschiderea Festivalului internațional de muzică simfonică de la Salzburg, 25 iulie 2003), „Despre elite în Est și în Vest” (Wissenschaftskolleg zu Berlin, în seria Conferințelor Ernst Reuter, iunie 2000), „Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept” (Basel, în seria Jacob Burckhardt-Gespräche auf Castelen, 21 noiembrie 2003), „Ideologiile între ridicol și subversiune” (Landeskuratorium Bayern, Stifterverband für die Deutsche Wissenschaft, 28 noiembrie 2005).
5. Andrei Pleșu, *Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri*, p. 27.
6. *Ibidem*, pp. 106-107.
7. *Ibidem*, p. 134.

indicate de Pleșu sunt la rândul lor amuzante sau curioase. Dacă „Despre bucurie în Est și în Vest” îi propune reconstrucției europene aritmetica idilică a unificării „bucuriilor” („Unificarea europeană va însemna, între altele, și o unificare a bucuriilor noastre, o armonizare a experienței bucuriei din Est cu experiența bucuriei din Vest”¹) și dacă „Despre elite în Est și în Vest” ajunge, după ocoluri și reducionisme de felul „ceea ce comunismul vizează cu adevărat sunt elitele”, la soluția *deus ex machina* a sponsorului-ctitor², soluția din „Toleranța și intoleranța. Criza unui concept” e fără doar și poate mistică:

Alături de umor, un fundal stimulat pentru toleranță este credința adevărată, sau, ca să folosesc un termen mai larg, *simțul transcendenței*. Intoleranța este, dimpotrivă, o *supralicitare a imanenței*, o specie de miopie, care monumentalizează diferențele existente în desfășurarea indefinită a orizontalei, o miopie incapabilă să ia înălțime, să privească lucrurile nu din perspectiva zarvei cotidiene, ci din aceea a unei calme, înalte, atemporalități. Toleranța anticipează sau imită „îngăduința” suverană a lui Dumnezeu...³

Fapt cu atât mai ironic cu cât în incipitul conferinței Pleșu luase peste picior pretențiile unui universitar indian de a fundamenta drepturile omului pe *dharma*, un termen parohial-mitologic cu totul exotic în contextul rațional-„universalist” al discuției. Dar acolo unde India se dovedise neputincioasă, creștinismul rezolvă miraculos toate problemele.

Tot la polul conservator, HORIA-ROMAN PATAPIEVICI (n. 1957) este unul dintre brandurile culturale cele mai vizibile apărute și consolidate în peisajul postdecembrist. Dincolo de calitățile sale reale (erudiție, șarm speculativ și stilistic), eseistul a beneficiat de o agresivă expunere mediatică, fie ca erou civilizator, fie ca „victimă exponențială”. Sunt de amintit scandalul „căpitanului Soare”⁴, care, bine speculat mediatic, l-a extras pe Patapievici din audiența de nișă, sau textele

1. *Ibidem*, p. 28.

2. „În ce mă privește, am în minte un portret ideal al sponsorului «cultural» și, de altfel, cred că l-am și întâlnit de câteva ori: e cineva care, după ce a investit cu folos în mari proiecte de educație universitară, în cercetări despre arta guvernării, legislație, liberalism, ecologie și minorități, în programe de revitalizare economică și instituțională, simte nevoia să iasă din circumstanțial, din rezonabilul de primă instanță, pentru a investi într-un joc cu mărgele de sticlă. A finanța instalarea lui Newton sub măr sau navigația utopică a lui Columb s-a dovedit rentabil” (*ibidem*, p. 67).

3. *Ibidem*, p. 107.

4. „După cum știi, cei ce zboară în bătaia săgeții se așază sub semnul puterii lui Apollo. [...] Ce ironie că numele generic al celor cărora muzica textului tău le-a chinuit sufletul a devenit tocmai «Soare», numele astrului strălucirii și al limpezirii totale, întruchipat de către zeul Apollo! Dar eu sunt înclinat să cred că această coincidență între numele unui zeu și numele unui căpitan din SRI nu este întâmplătoare. Arătându-te lumii întregi, făcându-i pe oameni să fie atenți la vibrația arcului tău și la muzica lirei tale, căpitanul cu nume conspirativ de zeu grec nu a făcut decât să-și slujească zeul cu nume de căpitan român” (Gabriel Liiceanu, *Declarație de iubire*, Editura Humanitas, București, 2011, pp. 173-174). Editorul Liiceanu respinsese inițial manuscrisul: „mi-am spus, învins de haosul în care trăiam și de calcule comerciale, cine va zăbovi în preajma formării cuiva a cărui formă nu se întipărise încă în conștiința publică?” (Gabriel Liiceanu, *Declarație de iubire*, p. 168). Pentru reconstituirea afacerii Soare, vezi Nicoleta Sălcudeanu, *Revizuire și revizionism în literatura postcomunistă*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2013, pp. 161-164.

encomiastice care i-au însoțit primele cărți, semnate de figuri vizibile precum Virgil Ierunca („L-am cunoscut, până la urmă, pe Patapievici. La Paris¹. L-am privit îndelung. Așadar el era cel pe care-l așteptam. Mi-e greu să-i fac portretul. Și cred că nu voi izbuti vreodată. Nu i-am zărit decât inima lui dreaptă. Și mi-a fost [îmi este] de ajuns. Mi-am dat seama că nu făceam decât să ne re-întâlnim, deși nu ne cunoscusem. A început să povestească. Îi visasem de fapt povestea și el nu făcea decât s-o reconstituie. [...] A început să-mi fie frică [nu cred în arheologiile alter-ego-ului]”²) ori Gabriel Liiceanu („Te îmbrățișez, dragul meu Kierkegaard bucureștean. De fapt, nu, greșesc spunându-ți că ești un Kierkegaard al nostru ; am să spun mai degrabă despre Kierkegaard că este un fel de Patapievici danez. Căci, ca și tine, Kierkegaard avea conștiința misiunii lui divine : aceea de a-și trezi compatrioții. Și, ca și în cazul tău, compatrioții l-au batjocorit ; l-au meritat tot atât de puțin pe cât te merităm noi pe tine”³). În condițiile unui câmp cultural postcomunist încă rudimentar, astfel de rampe simbolice lansează fără să admită replică. Comentatori ponderați nu văzuseră totuși în prima carte a lui Horia-Roman Patapievici, *Cerul văzut prin lentilă* (1995), compusă din eseuri alegra pe teme de filozofie, epistemologie, etică, politologie, istorie a științelor, simptomatologie românească, mai mult decât „o bună cameră de rezonanță pentru idei puse în circulație de către alții”⁴. O carte-vedetă a anilor '90 este *Zbor în bătaia săgeții* (1995), un autobiografic „eseu asupra formării” (subtitlul volumului) scris la treizeci de ani, sub forma adresării directe către un prieten. Tema este aceea a formării excentrice atât față de sistemul educațional oficial, cât și față de alți maeștri decât aceia din cărți – o replică, în ceea ce privește al doilea termen, la narațiunea paideică atașată unui maestru underground, Constantin Noica, în *Jurnalul de la Păltiniș* al lui Gabriel Liiceanu. Patapievici inventariază aici cărțile, întâlnirile, prietenii care i-au marcat conștiința ; de asemenea, reconstituie geneza proiectelor, poemelor, eseurilor, prozelor pe care le-a conceput sau scris până la treizeci de ani pentru uzul exclusiv al spațiului său privat și pe care le anexează într-o bibliografie finală. În absența unei autoironii rezonabile, cartea suferă de prețiozitate stilistică cu accente de superbie juvenilă, de verbozitate filozofică, de mobilizarea subiectului narator sub mistica unui destin, a unei „viziuni”. Bunăoară, pe 13 ianuarie 1984 tânărul Patapievici are o revelație pascaliană (care trimite, *avant la lettre*, la vizionarismul cărtărescian din *Orbitor*) :

Deodată m-am împotmolit, de parcă mi-ar fi fost brusc măturată cuprinderea minții. [...] Am văzut globul terestru chiar în fața ochilor, limpede, irizat în albastru și strălucitor. Vedeam ținuturile, formele de relief, mișcările oamenilor, orașele, fluviile, nu știu cum. [...] puteam focaliza diferit totul, fără efort, ca și cum ochii mei

1. Monica Lovinescu evocă în *Jurnal* acest moment : „descoperim un tânăr [...] simplu, emoționat, aproape patetic, care ne vorbește de tatăl lui ieșind din închisoare și nespunându-i nimic din cele petrecute acolo. Aduce o sticlă de Murfatlar s-o bem împreună în amintirea acestui tată mort fără să-i fi spus fiului suferințele prin care a trecut” (însemnare din 8 noiembrie 1992). De fapt, Dionisie Patapievici, director al Direcției Circulație Monetară din cadrul Băncii Naționale, făcuse parte în înalta tehnocrație financiară din comunism, nu dintre cei prigonți politic, cum sugerase fiul său.
2. Virgil Ierunca, „Cuvânt-înainte”, *Cerul văzut prin lentilă*, Editura Nemira, București, 1995, p. 9.
3. Gabriel Liiceanu, *Declarație de iubire*, pp. 174-175.
4. Ștefan Borbély, *Xenograme*, Editura Cogito, Oradea, 1997, pp. 65-70.

ar fi fost călăuziți. Viziunea mea a fost tot timpul tăcută : nu am auzit voci și nici zgomote. Am văzut creșterea civilizațiilor, expansiunea și moartea lor : le-am văzut moștenitorii și am văzut continuitatea lor, în ciuda dispariției și morții¹.

Culegerea de articole *Politice* (1996) a stârnit un enorm scandal : nu atât prin publicistica propriu-zisă, scrisă de pe poziția opoziției intelectuale la regimul politic Ion Iliescu din perioada 1990-1996, cât prin secțiunea inaugurală a volumului, compusă din scrisori expediate în 1990 lui Alexandru Paleologu. E vorba de câteva zeci de pagini în care Patapievici își exprimă umoral, violent și patetic dezgustul față de deturnarea revoluției române din decembrie 1989. O serie de pasaje decupate din context – de altfel, foarte violente stilistic și vehiculând idei reacționare precum necesitatea votului cenșitar – au fost de atunci, fără întrerupere, folosite ca probe incriminatorii împotriva autorului : „Nu cred cu adevărat în violență, altfel ar fi trebuit de mult să trec la execuțiile de tip Neceaev. Numai violența, numai sângele mai pot trezi acest popor de grobieni din enorma-i nesimțire. Mă simt personal jignit de prostia bășcăliaoasă, de acreala invidioasă, de stridența de țoapă a acestei populații ignare” ; „În condițiile votului universal și egal dictează cei cu urina puternică. România ar fi putut fi salvată de românii prin votul cenșitar. Dar România va fi distrusă de românii, care *nu pot* alcătui un popor, pentru că valorează cât o turmă : după grămadă, la semnul fierului roșu”. În a doua ediție a cărții, sub titlul „Criticilor mei”, Horia-Roman Patapievici a deconstruit exemplar ca urbanitate și eleganță criticile care îi fuseseră aduse – chiar și pe acelea evident ignare –, invocând contextul istoric special al scrisorilor și convenția literară a „culturii de imprecăție”. Dintre critici, e de reținut reproșul lui Liviu Antonesei, care observă în construcția volumului o „lipsă de coerență”, provocată de ecartul dintre limbajul esențialismului etnic din scrisorile către Alexandru Paleologu și critica antiesențialistă în partea a doua a *Politicelor*. *Omul recent* (2001)² marchează începutul fazei reacționare a lui Patapievici, ale cărei seminte erau deja aruncate. Cartea ambiționează să fie o variantă românească la *Criza spiritului american. Cum universitățile au trădat democrația și au sărăcit sufletele studenților* de Allan Bloom. Este o critică fragmentară, cu referințe din economie, epistemologie, politologie, sociologie etc., la adresa modernității și a exceselor manifeste în apendicele ei postmodern (relativism, multiculturalism, „corectitudine politică” etc.). Pot fi găsite aici mai toate clișeele neoconservatorismului cultural, asociat cu un libertarianism economic dezlănțuit. Cartea a fost atacată sistematic dinspre revista *Observator cultural*, care i-a dedicat două grupaje de articole care îi sancționau dur reacționarismul. În apărare i-au sărit reviste ca *România literară* sau 22, care au reechilibrat balanța printr-o șarjă de encomioane. *Discernământul modernizării. 7 conferințe despre situația de fapt* (2004) și *Partea nevăzută decide totul* (2015) reiau didactic tezele din *Omul recent*, recurgând la specia conferinței. Nici opera de erudiție a lui Patapievici nu evită

1. H.-R. Patapievici, *Zbor în bătaia săgeții. Eseu asupra formării*, Editura Humanitas, București, 1995.

2. Cristian Moraru, „«Modelul Cărtărescu» versus «modelul Patapievici». Discursuri culturale și alternative politice în România de azi”, *Observator cultural*, nr. 177, 2003 : „stufosă și deprimantă combinație de semidoctism, ieremiadă vag marcusiană, antimodernism și antiliberalism”.

misticisme. *Ultimul Culianu* (2010) construiește o teorie metafizică mai curând curioasă a morții lui Ioan Petru Culianu ca manifestare a ceea ce Lucian Blaga numise „cenzura transcendentă” ; la fel ca în cazul nebuniei lui Nietzsche, moartea lui Culianu – ajuns în ultima parte a vieții „în posesia unei scheme universale de cunoaștere” – ar fi reprezentat reacția prin care un „Mare Anonim” a răspuns „ofensei” savantului. În opoziție cu figura raționalistă pe care o făcuse în anii '90, când sancționa misticisme la René Guénon ale unui Dan Stanca, Patapievici a intrat cu *Omul recent* într-un labirint mistic-ezoteric în care lucrări ca *Două eseuri despre paradis și o încheiere* (2015) nu fac decât să-l afunde.

Medieri liberale

Ca istoric al ideilor, SORIN ANTOHI (n. 1957) a urmărit în special tema utopiei. Acest interes s-a reflectat în *Utopica. Studii asupra imaginarului social* (1991) și *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română* (1994), adunând studii în stilistici diferite din anii '80-'90. Altă temă care îi traversează opera – una în același timp fragmentară și sistematică – este raportul dintre intelectuali și putere. Într-unul din studiile strânse în *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode* (1997), el combate definirea pasivă a inteligenței ca „elită cultivată” în favoarea uneia mai active politic : „inteligența regrupează, dintre toți actorii sociali care dezvoltă activități intelectuale, pe aceia care inventează – și fac recurs la – strategii de transformare a cunoașterii (sau a unui alt capital simbolic ; în rezumat : *auctoritas*) în putere (*potestas*)”¹. În studiul introductiv din *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public* (2007), Antohi surprinde rolul ambiguu, mai curând apolitic al propriei generații :

În fond, generația mea – Generația '80 – și-a petrecut deceniul eponim în confuzia metapolitică și culturală a ceaușismului târziu, inclusiv prin aderența simultană la un postmodernism fără ideologie (și, în orice caz, fără asumarea genealogiei și angajamentelor sale politice de stânga) și la un model pe care abia azi îl descoperă în adevărata lumină (mai bine zis, umbră) politico-ideologică, definit de marea cultură a generației interbelice și de supraviețuitorii săi iluștri din țară și din exil².

Tot acest interes față de politic a fost mai curând acela al unui observator pe cât posibil imparțial, care a sancționat atât ficțiunile compensatorii ale autohtonilor protocroniști, cât și discursul europeanist care pune tot ce ține de local în termeni de patologie. Antohi a identificat propriul loc prin sintagma „Al Treilea Discurs”, inspirat de liberalismul neopașoptist al lui Adrian Marino, prin care înțelege „terțul perpetuu exclus al dialogului Est-Vest, idiom de compromis între realitate și ficțiune, între istorie și utopie”³. Desigur, se poate observa că, în pofida dorinței lui Antohi de a-și construi o poziție cât mai neutră ideologic, simpatiile sale merg adesea către zona neoconservatoare – de altfel, de-a lungul timpului a prefăcut/postfăcut empatic volume de Alan Bloom, Mark Lilla ș.a.

1. Sorin Antohi, *Exercițiul distanței. Discursuri...*, p. 115.

2. *Idem*, *Războaie culturale. Idei, intelectuali, spirit public*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 23.

3. *Idem*, *Exercițiul distanței. Discursuri...*, p. 298.